

Katalin Munda Hirnök, Sonja Novak Lukanovič

Slovenščina v Porabju: stopnja vitalnosti¹

Izvleček

V prispevku je podan teoretični koncept vitalnosti jezika. Vitalnost jezika ni statična kategorija, temveč je rezultat prepletenosti različnih dimenzij – statusnih, demografskih, institucionalnih. Ocena vitalnosti slovenskega jezika v Porabju je podana na osnovi izbranih empiričnih podatkov, ki so predstavljeni v zaokroženih sklopih: možnost, zmožnost, stališča in raba jezika v različnih govornih situacijah. Predstavljena je analiza neformalnih razgovorov s posamezniki o rabi porabščine/slovenskega jezika v različnih domenah, katere cilj je možnost ocenitve ravni vitalnosti jezika in stopnje ogroženosti. Analiza razgovorov je potrdila, da se v krogu družine vedno manj uporablja porabščina, da jo govori predvsem starejša generacija in da jo mladi zelo malo uporabljajo. Prispevek se zaključuje z ugotovitvijo, da se na osnovi empiričnih podatkov, terenskega opazovanja in neformalnih razgovorov s posamezniki iz različnih družbenih slojev lahko predvideva, da je za slovenski jezik/porabščino stopnja ogroženosti razpadajoča, raven vitalnosti pa 3.

Ključne besede: vitalnost jezika, Porabje, slovenski jezik, stališča, raba slovenskega jezika, ogroženost jezika

Slovene language in the Porabje: vitality rate

Abstract

The article brings a theoretical concept of the language vitality. The latter is not a static category but rather a result of the intertwinement of different dimensions, based on status, demography and institutions. The evaluation of the vitality of the Slovene language in the Porabje region is based on selected empirical data, presented in rounded-up groups: possibility, ability, standpoints and use of language in different oral situations. Also presented is an analysis of informal interviews with individuals on the use of the Porabje dialect/Slovene language in different domains, the purpose of which is assessment of the level of language vitality and endangerment. The analysis of interviews confirmed a decreasing use of the Porabje dialect within family; the dialect is nowadays mostly used by the older generation and very little by the young one. The article therefore brings the following conclusion: based on empirical data, field monitoring and informal interviews with individuals from different social classes it can be claimed that Slovene language/the Porabje dialect faces a high level of endangerment, while its level of vitality corresponds to grade 3.

Key words: language vitality, Porabje, Slovene language, standpoints, use of Slovene language, endangerment

1 Uvod

Različne zgodovinske in politične okoliščine so zaznamovale prostor ob slovensko-madžarski meji ter vplivale na etnično (narodnostno) spremenjeno družbeno strukturo prebivalstva. Upoštevajoč ta dejstva lahko zapišemo, da sobivanje ljudi različnega maternega jezika in kulture ni nekaj naravnega, temveč je nekaj, česar se je treba naučiti, nekaj, kar je treba razumeti in sprejeti. Nesprejemanje drugega, zapiranje v lastni svet in vrednotenje izključno samega sebe je odraz ozkosti in zaprtosti, je nekaj, kar posameznika in družbo postavlja v preteklost ter jima preprečuje, da bi se odprla in sprejela vrednote in prednosti današnjega globalnega sveta, v katerem mobilnost in večjezičnost predstavljata dodano vrednost.

V obmejnem slovensko-madžarskem etničnem prostoru je jezik (slovenski in madžarski) brez dvoma eden izmed najpomembnejših kazalcev razlikovanja etnij in tudi kazalec sprejemanja drugega. V študiji se omejujemo samo na slovensko-madžarski prostor v Porabju. Študija izhaja iz hipoteze, da analiza stanja slovenskega jezika, ki je bila opravljena na osnovi rezultatov že opravljenih raziskav, nakazuje nizko vitalnost slovenskega jezika in narekuje potrebo po iskanju načinov za jezikovno revitalizacijo, zgrajeno na lokalnem narečju – porabščini.

2 Vitalnost jezika

Vitalnost jezika je kompleksen pojav, ki ga ne moremo obravnavati samo z vidika ene dimenzije jezika, saj je rezultat prepletenosti različnih dimenzij – statusnih, demografskih, institucionalnih. Prav tako vitalnost jezika ni statična kategorija, temveč se spreminja in jo je treba obravnavati v različnih časovnih obdobjih.

Obstajajo številni in različno zasnovani teoretični pristopi, ki so jih raziskovalci oblikovali za opredelitev vitalnosti jezika. Nekateri avtorji s postavitvijo teoretičnih modelov poskušajo odgovoriti, kateri dejavniki vplivajo na jezikovno vitalnost (na primer Giles, Bourhis in Taylor 1977), drugi izhajajo iz dejstva, da je jezik ogrožen, torej je vprašljiva njegova vitalnost in je zato treba uporabiti parametre, ki bodo jezik revitalizirali in tako preusmerili proces zamenjave jezika (Fishman 1991). Grin (Grin in Moring 2002, 72) vitalnost povezuje z jezikovnim obnašanjem. V modelu so poudarjeni parametri, ki so usmerjeni v izboljšanje položaja jezika, predvsem manjšinskega. Parametri so združeni v tri sklope, ki vključujejo zmožnost, priložnost in željo. V okviru Unesca (2003, 7) je skupina jezikoslovcev izdelala dokument, ki identificira šest dejavnikov, s katerimi se ocenjujeta vital-

nost jezika in položaj ogroženosti: 1) medgeneracijski jezikovni prenos; 2) absolutno število govorcev; 3) delež govorcev glede na celotno populacijo; 4) trendi obstoječih jezikovnih domen; 5) odgovori na nove situacije in medije; 6) gradivo za jezikovno izobraževanje in opismenjevanje. Poleg navedenih so jezikoslovci izpostavili še stališča do jezika z vidika dominantne in nedominantne skupnosti ter politiko, vključno z uradnim statusom jezika in rabe. Vse navedene dejavnike je treba obravnavati v medsebojni povezavi. V vsakem jezikovnem okolju ima posamezen dejavnik različno vlogo in pomen. Vitalnosti jezika nikoli ne moremo ocenjevati samo z enega vidika.

Izbrani empirični podatki preteklih raziskav,² ki so izhajale iz Gilesove teorije vitalnosti in modela učinkovitosti politike za podporo manjšinskega jezika, ki ga je postavil Grin (Grin in Moring 2002, 72), so nakazovali nizko stopnjo jezikovne vitalnosti slovenščine v Porabju in potrebo po ukrepih za revitalizacijo jezika. S ciljem aktualizirati in dodatno osvetliti empirične podatke opravljenih raziskav smo v letu 2014 (Munda Hirnök in Novak Lukanovič 2015) opravili neformalne razgovore z naključno izbranimi osebami o rabi in vlogi porabščine/slovenskega jezika v Porabju.

Za razumevanje empiričnih podatkov in njihovega pomena pri oceni stanja slovenskega jezika oziroma porabščine je potrebno na kratko predstaviti teoretična izhodišča oziroma modele, ki postavljajo okvir, na osnovi katerega je mogoče oceniti položaj jezika. Giles in sodelavci (1977) so postavili model etnolingvistične vitalnosti, ki vključuje oboje – skupino in jezik – ter sloni na tridelnem (trifaktorskem) objektivnem modelu, v katerem demografija, status in institucionalna podpora predstavljajo osnovne in najpomembnejše dejavnike, ki prispevajo k preživetju in razvoju etnolingvistične skupine. Avtorji so etnolingvistično vitalnost definirali kot »vitalnost, ki povzroča, da se skupina v medskupinskih položajih obnaša kot posebna in aktivna skupinska entiteta«. Koncept etnolingvistične vitalnosti je tako zgrajen na funkcijah in pomenu jezika etnične skupine. Vsak izmed omenjenih treh dejavnikov pa vsebuje številne spremenljivke. Tako status vsebuje ekonomsko, družbeno in jezikovno kategorijo, demografija odraža absolutno število, razvrstitev in koncentracijo prebivalstva, institucionalna podpora pa vsebuje formalne in neformalne subkategorije, medije, izobraževanje, vlado in vladne urade, vero, kulturo itd.

Status samega jezika je zahtevno področje, kajti v večkulturnih družbah je s stališča enakopravne rabe jezika večine in manjšine jezik manjšinske populacije zelo pomemben. Manjšina, ki govori jezik, po statusu ocenjen kot mednarodni in visokega statusa, je tako že v samem izhodišču v prednostnem položaju v primerjavi z manjšino, ki govori jezik brez prestižnega položaja oziroma, ki v večini domen govori različico jezika – narečje. Prav

tako je mogoče, da se lahko tudi znotraj posameznega območja status jezika spremeni.

Vsak izmed omenjenih dejavnikov – status, demografija in institucionalna podpora – vpliva na vitalnost etničnih skupnosti in s tem tudi na jezikovno vitalnost, ki odseva funkcionalno rabo posameznega jezika, kar lahko ugotavljamo na primeru slovenske narodne skupnosti v Porabju in slovenskega jezika.

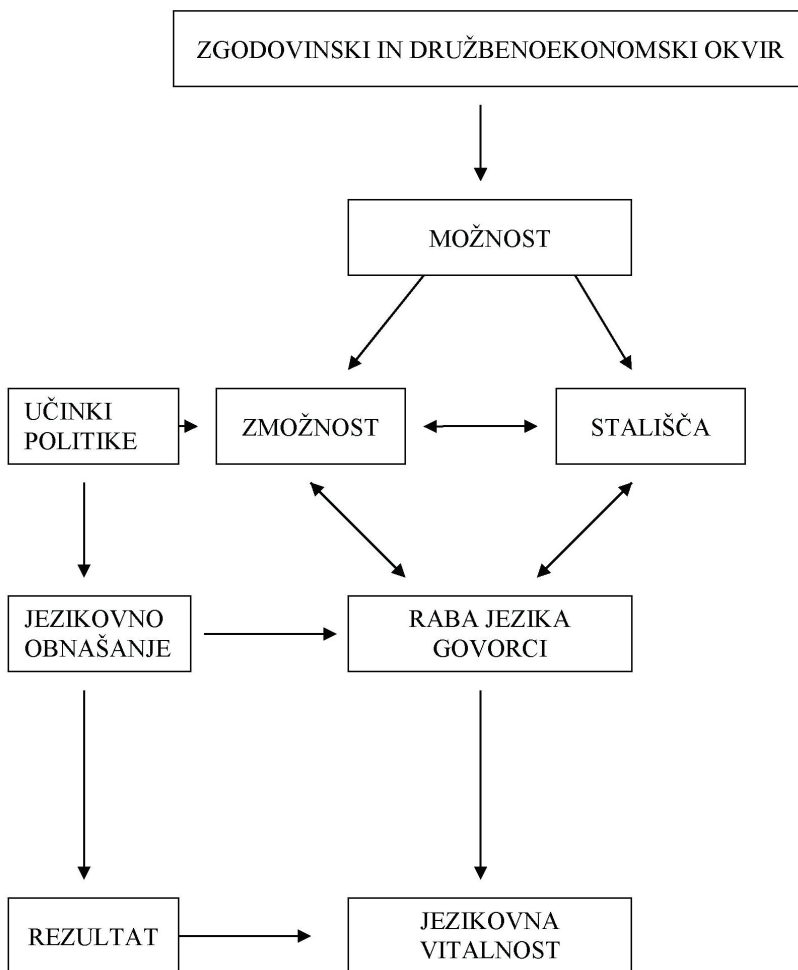
Omenjenemu objektivnemu modelu etnolingvistične vitalnosti je lahko dodana tudi subjektivna dimenzija, s čimer je tipologija obravnavana tudi s psihološke perspektive. Koncept subjektivne vitalnosti so opredelili Bourhis, Giles in Rosenthal (1981). Predlagali so, da bi bila subjektivna ocena skupine posameznih spremenljivk, ki oblikujejo etnolingvistično vitalnost v determiniranju medetničnega obnašanja, prav tako pomembna kot objektivne spremenljivke. Integriranje subjektivne ocene pripadnikov skupine z objektivno informacijo o vitalnosti pa je brez dvoma kompleksen proces. Stališča pripadnikov katerekoli skupine o konceptu subjektivne vitalnosti lahko razložijo odnos, ki ga imajo sami do skupine, pa tudi odnose v sami skupini, motivacijo do učenja drugega jezika, odnos do rabe jezika in strategijo jezikovnega prilagajanja.

Že izsledki raziskave *Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd* (1993), ki je bila del longitudinalnega projekta »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru: Primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske«, so opozorili na pešanje vitalnosti slovenskega jezika. A. Nećak Lük je v svoji študiji na podlagi pridobljenih podatkov ugotovila, da je slovenska skupnost v Monoštru, kar zadeva jezikovnih kazalcev, na poti opuščanja slovenskega jezika. Po njenem mnenju to ne velja le za pomanjkljivo poznavanje slovenskega jezika, temveč tudi za domače narečje, ki ga velik delež ljudi slovenskega porekla ne govori več. Ob tem je zlasti indikativen generacijski premik, ki kaže, da mlajše generacije domačega narečja ne poznajo več. Hkrati je ugotovila, da je v obdobju po spremembi političnega sistema prišlo do pozitivnih premikov, kar zadeva institucionalno podporo manjšinskemu jeziku (publicistična dejavnost – izhajanje časopisa *Porabje*, uvedba stalne televizijske oddaje v slovenskem jeziku), organiziranosti slovenske manjšine v Porabju (Zveza Slovencev na Madžarskem, oblikovanje slovenskih samouprav), delovanja svetovalca za slovenski jezik iz Slovenije in odpiranja mejnih prehodov s Slovenijo. Vse to govori v prid temu, da bi morali načrtovalci jezikovne politike imeti pred očmi pomen ohranjanja družbenih (in jezikovnih) vezi med generacijami (Nećak Lük 1998, 248–249).

V Porabju je bilo v zadnjih desetletjih opravljenih le nekaj raziskovalnih projektov³ in študij, ki so povezani z vitalnostjo jezika.

Uporabimo lahko prilagojen model Grina (Grin in Moring 2002, 72) in empirične podatke našega raziskovanja umestimo v parametre možnost, zmožnost, stališča in raba jezika. Vsi navedeni parametri so v medsebojni soodvisnosti in odražajo jezikovno vitalnost, kot jo opredeljuje Giles (1977) v teoriji etnolingvistične vitalnosti.

Graf 1: Model zagotavljanja pogojev za rabo manjšinskega jezika

2.1 Jezikovna vitalnost: empirični podatki

Za oceno vitalnosti slovenskega jezika v Porabju lahko uporabimo izbrane podatke, ki smo jih pridobili v okviru empiričnega raziskovanja (glej op. 2) in jih predstavljamo v zaokroženih sklopih: možnost, zmožnost, stališča in raba jezika v različnih govornih situacijah. Vsak izmed navedenih parametrov je večplasten in le z interakcijo možnosti, zmožnosti in stališč se ustvarjajo pogoji, da lahko posameznik, pripadnik manjšinske skupnosti, uporablja svoj jezik v različnih domenah zasebnega in javnega življenja, kar omogoča, da se manjšinski jezik (slovenski) ohranja. Če se jezik uporablja, to pomeni, da je živ.

Parametri možnost, zmožnost in stališča predstavljajo osnovo in pogoj za nadgradnjo, ki se odraža v rabi jezika, kajti:

- posameznik mora imeti ustrezno jezikovno znanje, mora biti sposoben, da lahko jezik uporablja;
- posameznik mora imeti zagotovljene možnosti (formalnopravne in družbene), da lahko jezik uporablja;
- posameznik mora imeti ustrezen odnos, stališče do jezika in dvojezičnosti, da se odloči za rabo jezika.

Raba jezika, slovenskega oziroma porabskega narečja, je rezultat vseh treh parametrov (možnost, zmožnost, stališča) in odraža strategije jezikovnega obnašanja pripadnikov slovenske narodne skupnosti v Porabju. Kje in koliko se slovenski jezik oziroma porabščina v konkretnem individualnem in institucionalnem položaju uporablja ter kakšno je jezikovno obnašanje pripadnikov slovenske narodne skupnosti, je rezultat prepletenosti in vpliva tako zgodovinskih, političnih in družbenoekonomskih kazalcev kot pravnega okvirja in madžarske jezikovne politike ter posledično pokazatelj etnolingvistične vitalnosti slovenske manjšine na Madžarskem.

Možnost: zgodovinski, družbenoekonomski okvir

Družbenozgodovinski mejniki in dogodki so zaznamovali prostor, ki ga naseljuje slovenska narodna skupnost v Porabju, in vplivali tudi na današnji položaj ter rabo slovenskega jezika.

Porabje je vedno pripadalo madžarski državni upravi, vendar je bilo geografsko, kulturno in narodnostno vedno del Prekmurja. S trianonsko mirovno pogodbo po prvi svetovni vojni je bilo Prekmurje leta 1919 priključeno h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, porabske vasi pa so ostale del Madžarske. Z mejo niso bili oteženi le tradicionalni gospodarski stiki porabskih Slovencev s Prekmurjem, temveč so bile natrgane tudi duhovne vezi med Porabci in Prekmurci (Just 2003, 93–94).

Območje slovenskega Porabja je bilo v preteklosti, zlasti po resoluciji Informbiroja, ki je Jugoslavijo razglasila za sovražnika, dobro desetletje popolnoma izolirano območje. Posledica informbirojskega spora je bila »vojna histerija«, ki je bila usmerjena proti Titu, del vojnih priprav pa je bilo preventivno »čiščenje« obmejnega pasu z Jugoslavijo. Južni Slovani (tudi Slovenci), živeči na Madžarskem, so postali potencialni sovražniki režima. Ob jugoslovanski in avstrijski meji so izoblikovali petnajst kilometrov širok obmejni pas, kjer so se ljudje lahko zadrževali samo z ustrezno izkaznico. Leta 1949 so na zahodni (madžarsko-avstrijski in madžarsko-jugoslovanski) meji postavili tako imenovano železno zaveso, ki je ločila Madžarsko od Avstrije in Jugoslavije. Leta 1950 so začeli s postavitvijo železne zavese tudi na južni meji. S postavitvijo železne zavese so se dokončno pretrgali do takrat legalni ali ilegalni, vendar nepretrgano vzdrževani stiki (gospodarski, sorodstveni, prijateljski itd.) s Prekmurjem. Obmejno območje je bilo strogo varovano. Represivni organi komunističnega Rákosijevega režima so izvajali različne pritiske na prebivalstvo (visoke kazni zaradi vohunjenja ter tihotapljenja ljudi in blaga, kaznovanje kulakov zaradi zaostanka pri obvezni dajatvi poljščin, izgon ljudi oziroma deportacije v prisilna delovna taborišča na Hortobágy, v notranjost države, psihična propaganda, večkratni popisi prebivalstva) (Munda Hirnök 2013, 203–204). Zaradi strahu pred nepredvidljivimi potezami oblasti se porabski Slovenci (in večina pripadnikov drugih narodnostnih skupnosti – razen Romunov) ob popisu prebivalstva leta 1949 niso upali opredeliti niti za materni jezik, kaj šele za narodnostno pripadnost.⁴ To ravnanje je imelo daljnosežne posledice tudi na narodnostno izobraževanje.

V obdobju po drugi svetovni vojni, zlasti v letih 1949–1960, smo bili priča drastičnemu padcu števila prebivalstva in praznjenju prostora. K temu je v prvi vrsti botrovala protimanjšinska politika Rákosijevega režima, ki je poleg deportacij vključevala še kaznovanje prebivalstva z visokimi kaznimi in posredno množični eksodus prebivalstva po zatrtju revolucije leta 1956, ko je vsak deseti prebivalec monoštrskega okraja pobegnil na zahod in v Jugoslavijo (Kovács 2011, 78; Nagyné Sziklai 2002, 207). Začela se je tudi notranja migracija prebivalstva (Munda Hirnök 2010, 138–146).

Izoliranost območja, kljub strogemu vojaškemu režimu, je omogočala rabo in ohranjanje narečja. Narečje so govorili v družinah, soseski in cerkvi, v šestdesetih letih 20. stoletja pa se je začelo oživljati tudi v šoli. Po ugotovitvah V. Perger pa porabsko narečje ni bilo prisotno v delovnem okolju, kajti Slovenci, ki so delali v monoštrskih tovarnah, so se pospešeno učili madžarsko, da se ne bi madžarski sodelavci in nadrejeni norčevali iz njih (Perger 2009, 344).

Pri teh ljudeh je šlo na začetku za dnevne migracije, sčasoma pa so se dnevne migracije spremenile v trajno izselitev. Izsledki raziskave iz sredine osemdesetih let 20. stoletja o Slovencih v Monoštru kažejo, da se je pri teh Slovencih začel proces opuščanja porabskega narečja, tradicionalne kulture in posledično slovenske identitete (Hirnök in Kozár 1986, 487–493). Veliko Slovencev je hodilo tudi na sezonsko delo na oddaljena madžarska državna posestva, torej v popolnoma madžarsko okolje (Munda Hirnök 1992, 238–248). Večmesečno bivanje v večinskem madžarskem okolju je nedvomno vplivalo na njihov jezikovni kod.

S postopnim odpiranjem obmejnega prostora so se pojavili tudi dejavniki, ki so načeli enojezično slovensko skupnost. Madžarščina je vedno bolj prodirala v vaško okolje, šola je bila pretežno madžarska, popolnoma madžarsko pa je bilo okolje, kamor so ljudje odhajali na delo. Naslednji korak je bil, da so se starši začeli zavestno pogovarjati s svojimi otroci madžarsko, da bi jih obvarovali težav, ki so jih imeli sami. Rezultat teh procesov je opuščanje materinščine in posledično prevlada madžarskega jezika. Po tranziciji, še zlasti z vstopom Madžarske v Evropsko unijo in z uvedbo schengenskega območja, se je Porabje odprlo. Ponovno so se vzpostavili stiki z območji na obeh straneh meje. Z vdorom tujega kapitala (zlasti nemškega) se je v Monoštru povečalo zanimanje za učenje tujih jezikov (nemščina, angleščina), slovenščina pa zaradi pomanjkanja slovenskih podjetij in tudi zaradi nerazvitega Goriškega, ki meji na Porabje, še vedno nima ekonomske moči. Tako za mlade slovenščina/porabščina, ne glede na dejstvo, da so deležni izobraževanja v slovenščini (dvojezični šoli na Gornjem Seniku in v Števanovcih, gimnazija in srednja poklicna šola v Monoštru), ni več jezik sporazumevanja.

Odprtost meje (z uvedbo schengenskega območja) omogoča tudi čezmejno zaposlovanje, torej v sosednjih državah. Veliko porabskih Slovencev se zaposluje v Avstriji (na Gradiščanskem). Čezmejno zaposlovanje na eni strani prinaša boljše možnosti preživetja, na drugi strani pa prispeva k spreminjanju (če že ne opuščanju) etničnih značilnosti Slovencev. To potrjujejo tudi podatki terenskih raziskav, ki smo jih pridobili leta 2014 v okviru projekta *Mobilnost, integracija in adaptacija ob madžarsko-slovenski meji*.⁵ Izmed 197 anketirancev iz sedmih porabskih vasi in Monoštra se je skoraj tretjina (31,5 %) opredelila za dvojno (slovensko-madžarsko) etnično identiteto.

Zmožnost

Zmožnost rabe jezika je v prvi vrsti povezana z jezikovno zmožnostjo posameznika. Jezikovna zmožnost je tesno povezana tudi z uspešnostjo

vzgojno-izobraževalnega sistema. Na stopnjo jezikovne zmožnosti (kompetence) močno vplivata cilj izobraževanja in položaj posameznega jezika (večinskega in manjšinskega) v njem. Šola je, enostavno povedano, eno izmed najpomembnejših področij, kjer se lahko načrtno in usmerjeno srečujeta dva jezika.

V preteklosti slovenski jezik v izobraževanju ni imel ustreznega položaja. Organizacija poučevanja slovenskega jezika je doživela spremembe, uveden je bil dvojezični model, ki predvideva pet ur slovenskega jezika v vsakem razredu tedensko in delno dvojezičnost pri 50 % predmetov, ki jih izbere šola glede na svoje preference in kadrovske možnosti.

Podatki o samoevalvaciji znanja slovenskega jezika (na primer razumevanje in govorjenje) med učenci in starši osnovne šole Istvána Széchenyija v Monoštru nakazujejo nizko raven znanja slovenskega jezika (subjektivno samovrednotenje).⁶ Kot je razvidno iz tabele 1 in grafa 2, so zaznane minimalne medgeneracijske razlike. Večina je ocenila, da slovensko ne razume in tudi ne govori.

Tabela 1: Znanje slovenskega jezika (razumevanje, govor, branje in pisanje)
Razumevanje slovenščine

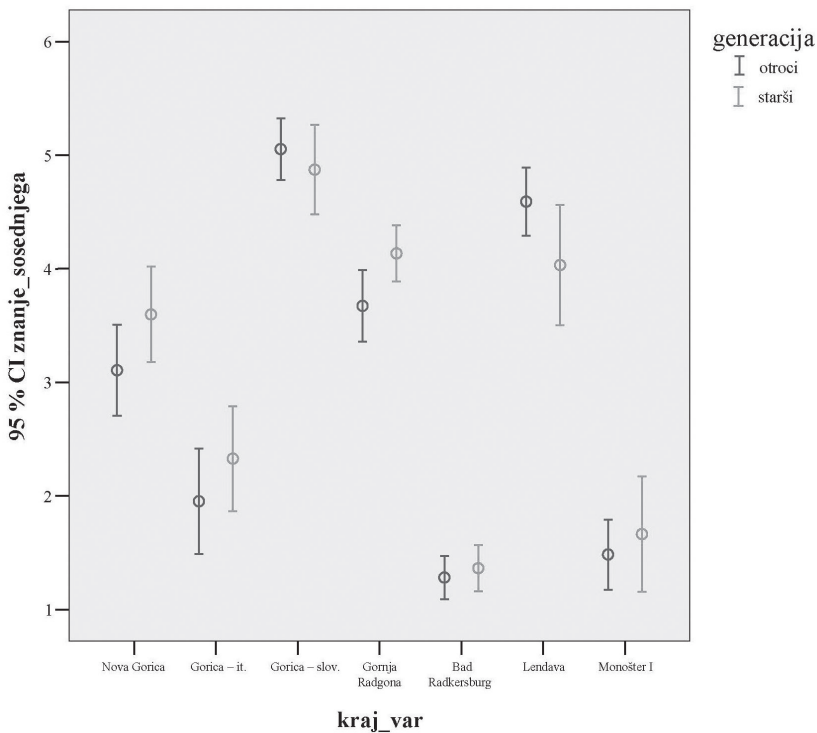
generacija		slovenski jezik razume						skupaj
		nič	zelo slabo	slabo	ne dobro, ne slabo	dobro	zelo dobro	
otroci	število	35	7	1	2	1	1	47
	%	74,5	14,9	2,1	4,3	2,1	2,1	100
starši	število	21	3	1	1	1	2	29
	%	72,4	10,3	3,4	3,4	3,4	6,9	100
skupaj	število	56	10	2	3	2	3	76
	%	73,7	13,2	2,6	3,9	2,6	3,9	100

Govorjenje slovenščine

generacija		slovenski jezik govori						skupaj
		nič	zelo slabo	slabo	ne dobro, ne slabo	dobro	zelo dobro	
otroci	število	36	4	3	3	0	1	47
	%	76,6	8,5	6,4	6,4	0	2,1	100
starši	število	22	2	1	1	3	0	29
	%	75,9	6,9	3,4	3,4	10,3	0	100
skupaj	število	58	6	4	4	3	1	76
	%	76,3	7,9	5,3	5,3	3,9	1,3	100

Za primerjavo navajamo samoevalvacijo znanja jezika soseda (ki je lahko slovenski, italijanski ali madžarski) med učenci šol iz obmejnih mest in njihovimi starši.⁷ Pri tem moramo upoštevati razlike, kajti nekatera mesta so etnično mešana (Gorica v Italiji, Lendava, Monošter) in je v teh krajih jezik soseda (sosednje države) tudi jezik manjšinske skupnosti, kar bi se moralo odražati v višji ravni znanja sosedskega oziroma manjšinskega jezika. Empirični podatki te hipoteze niso potrdili – pokazale so se razlike, ki so rezultat številnih dejavnikov, ki jih navaja tudi teorija Gilesa (1977) o vitalnosti jezika. Podatki o (zelo) nizki stopnji znanja slovenskega jezika v Monoštru so izstopajoči v primerjavi z Gorico (slovenska šola) in Lendavo (madžarska narodna skupnost).

Graf 2: Samoocena znanja jezika sosednje države – sosedskega jezika

Legenda: 1 – ne zna, 2 – zelo slabo, 3 – slabo, 4 – srednje, 5 – dobro, 6 – zelo dobro

Samoocena pomeni povprečje ocene jezikovnih ravni: pisanje, branje, razumevanje, govorjenje.

Stališča

Stališče do jezika – ne glede na to, kateri jezik imamo v mislih: državni, sosedski, tuji, materni ali drugi jezik – je zelo širok pojav, saj odseva ne le stališče do samega jezika, temveč v najširšem pomenu tudi odnose med posamezniki in različnimi etničnimi skupnostmi. Po mnenju strokovnjakov je stališče do jezika težko definirati in tudi izmeriti, saj je subjektivno obarvana in težko izmerljiva vrednost. Stališče do jezika vsebuje tudi določene občutke in je neke vrste čustveni odgovor ljudi na določeno situacijo – je kompleksna in psihološka celota, ki vključuje znanje, občutke in obnašanje. Nikoli ni sestavljeno samo iz ene, temveč iz več med seboj odvisnih komponent. Stališča so občutljiva tudi na situacijske dejavnike, predvsem to velja za stališče do manjšinskega jezika ali pa tudi do jezika sosednje države, torej sosedskega jezika. Prav zato je pri raziskovanju včasih težko oceniti/ovrednotiti/izmeriti rezultate, ki se nanašajo na stališče do jezika, in je nujno treba analizirati več različnih parametrov, od zgodovinskih, političnih, geografskih do ekonomskih, in upoštevati tudi trenutne situacijske trenutke. Eno izmed temeljnih vprašanj, ki si ga raziskovalci zastavljamo, je, ali je stališče posameznika do jezika eno- ali večdimenzionalno. Nekateri menijo, da je enodimenzionalno in predstavlja posameznikovo pozitivno ali pa negativno (ugodno/neugodno) stališče do določenega dejanja, povezanega z jezikom. Nekateri raziskovalci pa obravnavajo stališče do jezika izključno kot večdimenzionalno kategorijo, predvsem takrat, ko se pomen in posledice jezikovnih dejanj spreminjajo. Po naši presoji, ki jo utemeljujemo prav z empiričnimi podatki iz raziskave, pa je stališče do jezika večdimenzionalno in dinamično. Gardner (1985) se stališča do jezika loteva predvsem s stališča odnosa do učenja drugega/tujega jezika in poudarja, da stališče do jezika določa tudi uspešnost posameznika pri usvajanju jezika. Obstaja tudi razlika med stališčem do jezika v smislu etničnosti (pri tem gre za stališče do specifičnega jezika) in »pragmatičnim« stališčem, kar pomeni, da v stališču do jezika in njegove rabe prevladujejo predvsem uporabni oziroma ekonomski razlogi, o čemer bomo pisali v nadaljevanju. Seveda pa se tako jasno opredeljeno razlikovanje včasih težko prestavi v vsakdanje življenje. Po našem mnenju je tako zastavljeno razlikovanje mogoče preveč enostavno, še posebej, če upoštevamo, kaj pomeni jezik v povezavi z etničnostjo, kajti razmerje med jezikom in etničnostjo je vedno predmet interdisciplinarnega obravnavanja. Stališče do jezika je treba vedno obravnavati z najširše perspektive, ki upošteva vse vidne in nevidne ocene o jeziku in njegovih zvrsteh, njegovih govorcih, vse, kar se nanaša na promocijo, ohranjanje ali načrtovanje jezika in njegovo učenje. Tako je lahko stališče do jezika opazno, prikrito ali oboje hkrati, trenutno ali dolgotrajno, površinsko ali pa v osnovi globoko zakoreninjeno.

Cooper in Fishman (1974) sta poudarila, da prav stališče do jezika predstavlja osrednji koncept v družboslovnih znanostih in tudi temelj koncipiranja jezikovne in izobraževalno-jezikovne politike, pa tudi jezikovnega in izobraževalnega načrtovanja neke države na različnih ravneh. Seveda pa je vprašanje, kako politike posameznih držav to upoštevajo. Brez dvoma je poznavanje stališča do jezika temeljnega pomena tako pri oblikovanju jezikovne in izobraževalne politike kot uspehu njene implementacije.

Vsi omenjeni avtorji se v celoti strinjajo, da na stališče posameznika ali skupnosti do jezika oziroma jezikov odločilno vplivajo izobraževanje, mediji in družbena klima.

Če so na eni strani rezultati ocene znanja slovenskega jezika med učenci in starši v osnovni šoli v Monoštru pokazali zelo nizko stopnjo znanja slovenskega jezika ter so glede na druga okolja izstopali, pa v stališčih niso bile zaznane razlike med okolji. Tako učenci kot njihovi starši se s trditvami strinjajo. Prav to njihovo subjektivno stališče, ki pri nekaterih trditvah v primerjavi z drugimi okolji celo izstopa, lahko ocenjujemo kot dobro izhodišče pri načrtovanju prioritet za preusmeritev procesa opuščanja rabe slovenskega jezika. Večdimenzionalni značaj stališč nas usmerja, da pri načrtovanju revitalizacije slovenskega jezika v Porabju upoštevamo tako instrumentalno (jezik posamezniki usvojijo zaradi racionalnih vzrokov, to je za dosego ekonomskega in političnega uspeha) kot integrativno motivacijo (jezik posamezniki usvojijo zaradi čustvenih vzrokov).

V spodnjih tabelah prikazujemo strinjanje oziroma nestrinjanje s trditvami. Primerljivost z ostalimi okolji je po našem mnenju koristna, kajti stališče do sosedskega jezika (ki je v primeru Porabja jezik slovenske manjšine in tudi sosednje države) kaže, v katero smer in katera področja so pomembna za ohranjanje jezika.

V spodnjih tabelah so prikazani statistično analizirani rezultati, pri katerih je uporabljen Friedman Test - Rank (višja vrednost pomeni večje strinjanje).

Tabela 2: Stališče do pomena znanja jezika soseda (sosednje države) – učenci

trditev	NG	GO -it.	GO – slov.	GR	BR	LE	MO
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri poslovnih stikih v obmejnem področju.	6,75	6,61	6,37	6,32	6,60	6,94	6,82
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri komunikaciji v obmejnem področju.	5,54	5,97	6,26	5,73	5,95	6,45	6,69
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri zaposlitvi v obmejnem področju na drugi strani meje.	7,24	6,46	6,16	6,76	7,09	7,31	7,45
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri zaposlitvi v domačem/obmejnem okolju.	3,62	5,32	4,05	3,10	2,89	4,34	2,83
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika kot znak ustrezne izobrazbe.	4,75	5,04	4,78	4,06	5,38	4,14	3,54
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za razumevanje kulture sosednjega naroda.	5,24	2,81	4,53	4,65	5,21	4,76	4,98
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za družbeni ugled.	3,32	3,91	3,40	3,73	3,63	3,42	4,13
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za usposabljanje in študij.	4,11	5,07	5,49	5,04	4,01	3,64	4,09
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za komunikacijo znotraj Evropske unije.	4,45	3,09	3,96	5,62	4,25	3,99	4,48

Tabela 3: Stališče do pomena znanja jezika soseda (sosednje države) – starši

trditev	NG	GO -it.	GO – slov.	GR	BR	LE	MO
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri poslovnih stikih v obmejnem področju.	7,22	6,78	6,91	6,32	6,96	6,95	7,17
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri komunikaciji v obmejnem področju.	5,88	5,93	6,10	5,80	6,11	6,74	6,40
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri zaposlitvi v obmejnem področju na drugi strani meje.	7,18	6,80	6,47	5,87	6,23	6,58	6,43
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika pri zaposlitvi v domačem/obmejnem okolju.	3,47	6,03	5,01	3,48	3,62	5,12	3,40
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika kot znak ustrezne izobrazbe.	5,47	4,97	5,35	4,92	5,75	4,49	3,93
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za razumevanje kulture sosednjega naroda.	4,89	4,11	5,00	4,36	5,10	5,03	5,47
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za družbeni ugled.	4,04	3,26	2,96	3,89	3,75	3,70	4,62
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za usposabljanje in študij.	3,54	4,04	3,92	4,92	3,38	3,49	3,98
Mi potrebujemo znanje sosedskega jezika za komunikacijo znotraj Evropske unije.	3,31	3,07	3,27	5,43	4,10	2,91	3,60

Na osnovi rezultatov smo ugotovili, da se vsi vprašani močno strinjajo (ni razlik med šolami) s trditvijo, da tako prebivalci njihovega območja kot prebivalci na drugi strani meje potrebujejo jezik sosedov za poslovne stike (ekonomski vidik). Pri tem je opazna statistična razlika med generacijami – starejši se s tem bolj strinjajo, medtem ko otroci niso tako prepričani v to trditev. To je na nek način pričakovani rezultat, saj so starši zaposleni, analiza odgovorov o rabi jezikov pa je pokazala, da se vprašani pri svojem delu na delovnem mestu srečujejo tudi z drugimi jeziki.

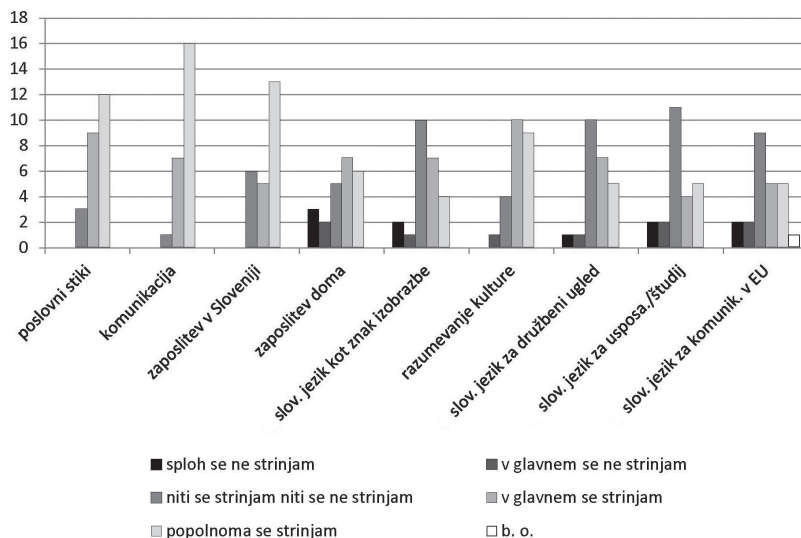
Zanimivi so tudi rezultati raziskave *Narodnostno šolstvo v Porabju: dejansko stanje in perspektive* o stališčih vprašanih do pomena slovenskega jezika v Števanovcih in na Gornjem Seniku. V spodnjih tabelah in grafih prikazujemo strinjanje oziroma nestrinjanje s trditvami.

Večina anketirancev v Števanovcih se strinja, da prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine tako pri poslovnih stikih s slovenskimi partnerji iz obmejnih krajev Slovenije kot za komunikacijo s prebivalci iz obmejnih krajev. Z odprtjem meje so se stiki prebivalcev z obeh strani meje povečali na različnih področjih (kultura, šolstvo, šport, gasilstvo itd.). Kljub dejstvu, da na gospodarskem področju ni prišlo do premikov, večina anketirancev meni, da potrebujejo znanje slovenščine pri zaposlitvi v obmejnih krajih Slovenije. Dobra polovica jih meni, da je znanje slovenščine pri zaposlitvi v domačem okolju potrebno. Podatki kažejo, da v Porabju razen v Monoštru tako rekoč ni možnosti za zaposlitev. Vaški vrtci, šole, trgovine, gostilne, občine in manjšinske samouprave sicer zaposlujejo ljudi z znanjem slovenščine, toda število delovnih mest je omejeno. Pri trditvi, da je znanje slovenskega jezika znak ustrezne izobrazbe, sta se izoblikovali dve skupini. Slaba polovica anketirancev se s to trditvijo niti strinja niti ne strinja, medtem ko se druga slaba polovica s to trditvijo strinja. Tri četrtine anketirancev se strinja s trditvijo, da potrebujejo znanje slovenščine za razumevanje slovenske kulture. Slaba polovica anketirancev se s trditvijo, da je znanje slovenskega jezika potrebno za družbeni ugled, niti strinja niti ne strinja, polovica pa jih meni ravno obratno. Samo dobra tretjina anketirancev je mnenja, da je znanje slovenščine potrebno za poklicno usposabljanje in študij, slaba polovica pa se s to trditvijo niti strinja niti ne strinja. Pri trditvi, da znanje slovenščine omogoča komunikacijo znotraj držav Evropske unije, sta se izoblikovali dve skupini: dobra tretjina se s trditvijo niti strinja niti ne strinja, medtem ko nekoliko več anketirancev meni, da je slovenščina potrebna za komunikacijo znotraj držav Evropske unije.

Tabela 4: Stališča anketirancev do pomena znanja slovenskega jezika
(Števanovci, N = 24)

trditvev	št.	sploh se ne strinjam		v glavnem se ne strinjam		niti se strinjam niti se ne strinjam		v glavnem se strinjam		popolnoma se strinjam		b. o.	
		št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine pri poslovnih stikih s slovenskimi partnerji iz obmejnih krajev Slovenije.	24	0	0	0	0	3	12,5	9	37,5	12	50,0	0	0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine za komunikacijo s prebivalci iz obmejnih krajev v Sloveniji.	24	0	0	0	0	1	4,2	7	29,2	16	66,7	0	0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine pri zaposlitvi v obmejnih krajih v Sloveniji.	24	0	0	0	0	6	25,0	5	20,8	13	54,2	0	0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine pri zaposlitvi v svojem domačem okolju.	24	3	12,5	2	8,3	5	20,8	7	29,2	6	25,0	1	4,2
Za prebivalce Porabja je znanje slovenščine znak ustrezne izobrazbe.	24	2	8,3	1	4,2	10	41,7	7	29,2	4	16,7	0	0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine za razumevanje slovenske kulture.	24	0	0	1	4,2	4	16,7	10	41,7	9	37,5	0	0
Za prebivalce Porabja je znanje slovenščine potrebno za družbeni ugled.	24	1	4,2	1	4,2	10	41,7	7	29,2	5	20,8	0	0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine za poklicno usposabljanje in študij.	24	2	8,3	2	8,3	11	45,8	4	16,7	5	20,8	0	0
Znanje slovenščine omogoča komunikacijo znotraj držav Evropske unije.	24	2	8,3	2	8,3	9	37,5	5	20,8	5	20,8	1	4,2

Graf 3: Stališče anketirancev do pomena znanja slovenskega jezika (Števanovci, N = 24)

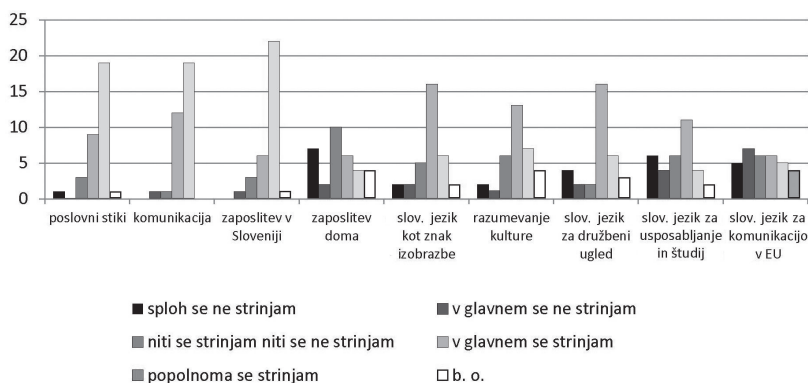

Iz tabele 5 lahko razberemo, da se večina anketirancev na Gornjem Seniku strinja, da prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine pri poslovnih stikih s slovenskimi partnerji iz obmejnih krajev Slovenije in za komunikacijo s prebivalci obmejnih krajev. Še večje strinjanje so izrazili pri potrebi znanja slovenskega jezika pri zaposlitvi v obmejnih krajih v Sloveniji. Približno tretjina anketirancev se s trditvijo, da prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenskega jezika pri zaposlitvi v domačem kraju, niti strinja niti ne strinja. Prav tako jih slaba tretjina meni, da znanja slovenščine pri zaposlitvi doma ne rabijo, tretjina pa se jih strinja, da je znanje slovenščine potrebno pri tovrstni zaposlitvi. S trditvijo, da je za Porabce znanje slovenskega jezika znak ustrezne izobrazbe, se večina anketirancev strinja. Podobno se večina strinja s trditvijo, da je znanje slovenščine potrebno za razumevanje slovenske kulture. Enako velja znanje slovenščine kot potrebno za družbeni ugled. Pri trditvi, da prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine za poklicno usposabljanje in študij, so bili odgovori anketirancev razpršeni. Slaba polovica se jih s to trditvijo strinja, slaba petina se jih niti strinja niti ne strinja, medtem ko se jih slaba tretjina s tem sploh ne strinja. Anketiranci slovenščini pri komunikaciji znotraj držav Evropske unije ne dajejo neke posebne teže – le tretjina jih je mnenja, da znanje slovenščine omogoča komunikacijo znotraj držav Evropske unije, nekoliko več pa se jih s to trditvijo ne strinja.

Tabela 5: Stališče anketirancev do pomena znanja slovenskega jezika
(Gornji Senik, N = 33)

trditev	št.	sploh se ne strinjam		v glavnem se ne strinjam		niti se strinjam niti se ne strinjam		v glavnem se strinjam		popolnoma se strinjam		b. o.	
		št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine pri poslovnih stikih s slovenskimi partnerji iz obmejnih krajev Slovenije.	33	1	3,0	0	0	3	9,1	9	27,3	19	57,6	1	3,0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine za komunikacijo s prebivalci iz obmejnih krajev v Sloveniji.	33	0	0	1	3,0	1	3,0	12	36,4	19	57,6	0	0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine pri zaposlitvi v obmejnih krajih v Sloveniji.	33	0	0	1	3,0	3	9,1	6	18,2	22	66,7	1	3,0
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine pri zaposlitvi v svojem domačem okolju.	33	7	21,2	2	6,1	10	30,3	6	18,2	4	12,1	4	12,1
Za prebivalce Porabja je znanje slovenščine znak ustrezne izobrazbe.	33	2	6,1	2	6,1	5	15,2	16	48,5	6	18,2	2	6,1
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine za razumevanje slovenske kulture.	33	2	6,1	1	3,0	6	18,2	13	39,4	7	21,2	4	12,1
Za prebivalce Porabja je znanje slovenščine potrebno za družbeni ugled.	33	4	12,1	2	6,1	2	6,1	16	48,5	6	18,2	3	9,1
Prebivalci Porabja potrebujejo znanje slovenščine za poklicno usposabljanje in študij.	33	6	18,2	4	12,1	6	18,2	11	33,3	4	12,1	2	6,1
Znanje slovenščine omogoča komunikacijo znotraj držav Evropske unije.	33	5	15,2	7	21,2	6	18,2	6	18,2	5	15,2	4	12,1

Graf 4: Stališče anketirancev do pomena znanja slovenskega jezika (Gornji Senik, N = 33)

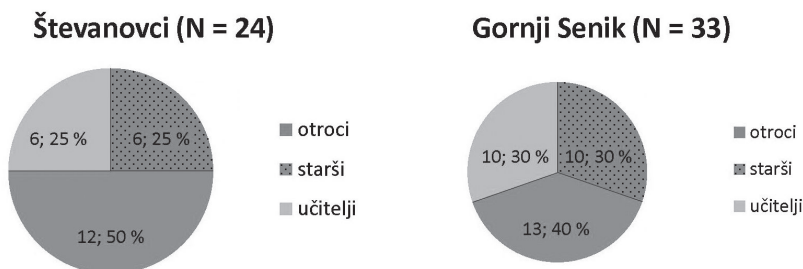
Raba slovenskega jezika

Rezultati so pokazali, da se slovenski jezik uporablja v manjšem obsegu le med sorodniki in prijatelji, v drugih domenah pa sploh ne. Generacijska razlika je prisotna – starejši bolj uporabljajo slovenski jezik, kar nam potrjujejo tudi razgovori s starši v okviru delavnice, ki smo jo organizirali v okviru študije (Munda Hirnšek in Novak Lukanovič 2015).

Rezultati raziskovanj kažejo, da se velik del vprašanih ne pogovarja ne s starši ne s starimi starši niti v slovenskem jeziku niti v porabskem narečju. Porabščina je zlasti prisotna med starejšo generacijo. V večini družin tako ne poteka medgeneracijski prenos jezika.

Do podobnih rezultatov smo prišli tudi pri raziskavi *Narodnostno šolstvo v Porabju: dejansko stanje in perspektive*. Ankete je v Števanovcih⁸ izpolnilo šest učencev, dvanajst staršev in šest učiteljev, na Gornjem Seniku⁹ pa deset učencev, trinajst staršev in deset učiteljev.

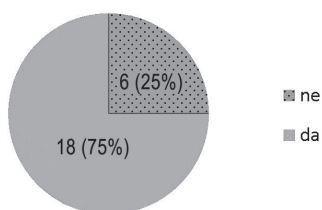
Graf 5: Struktura anketirancev v Števanovcih in na Gornjem Seniku

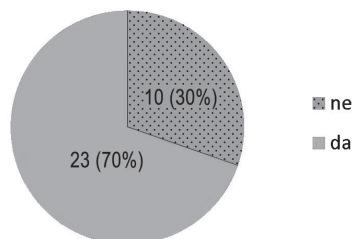
Zanimala nas je samoopredelitev anketirancev glede njihovega materne-
nega jezika. Zaradi majhnega vzorca smo pri analizi podatkov anketirance
združili.

Graf 6: *Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali je slovenščina tvoj materni
jezik?«*

Števanovci (N = 24)

Gornji Senik (N = 33)

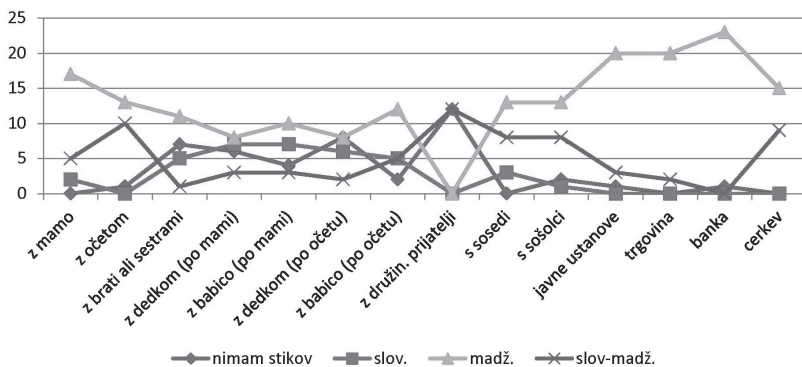
Glede na sorazmerno visok delež anketirancev, ki so se opredelili za slo-
venski jezik kot materinščino, v Števanovcih 75 % in na Gornjem Seniku
70 %, smo pričakovali, da materinščino aktivno uporabljajo v stiku z različ-
nimi sogovorniki tako v družinskem krogu in s sorodniki kot izven družine.

Rezultati podatkov, zbranih v Števanovcih, kažejo očitno prevlado ma-
džarskega jezika pri vseh sogovornikih. Približno tretjina anketirancev se
sporazumeva samo v slovenščini z dedkom in babico po mamini strani, čet-
rtina z dedkom in petina z babico po očetovi strani ter z brati ali s sestrami.
Pri sporazumevanju z družinskimi prijatelji sta se izoblikovali dve skupini:
polovica anketirancev je odgovorila, da se pogovarja samo v madžarščini,
prav tako polovica pa, da se delno pogovarja v slovenščini in delno v ma-
džarščini. Tretjina anketirancev v stiku s sosedi in sošolci uporablja oba
jezika, slovenskega in madžarskega, medtem ko je madžarščina popolnoma
izrinila slovenščino v javnem prostoru. Le dobra tretjina anketirancev upo-
rablja oba jezika v cerkvi.

Tabela 6: Odgovor anketirancev o rabi jezikov z različnimi sogovorci (Števanovci, N = 24)

	št.	nimam stikov		samo v slovenščini		samo v madžarščini		delno v slovenščini, delno v madžarščini		brez odgovora	
		št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
z mamom	24	0	0	2	8,3	17	70,8	5	20,8	0	0
z očetom	24	1	4,2	0	0	13	54,2	10	41,7	0	0
z brati ali sestrami	24	7	29,2	5	20,8	11	45,8	1	4,2	0	0
z dedkom (po mami)	24	6	25,0	7	29,2	8	33,3	3	12,5	0	0
z babico (po mami)	24	4	16,7	7	29,2	10	41,7	3	12,5	0	0
z dedkom (po očetu)	24	8	33,3	6	25,0	8	33,3	2	8,3	0	0
z babico (po očetu)	24	2	8,3	5	20,8	12	50,0	5	20,8	0	0
z družinskimi prijatelji	24	0	0	0	0	12	50,0	12	50,0	0	0
s sosedi	24	0	0	3	12,5	13	54,2	8	33,3	0	0
s sošolci	24	2	8,3	1	4,2	13	54,2	8	33,3	0	0
v javnih ustanovah	24	1	4,2	0	0	20	83,3	3	12,5	0	0
v trgovini	24	0	0	0	0	20	83,3	4	16,7	0	0
na banki	24	1	4,2	0	0	23	95,8	0	0	0	0
v cerkvi	24	0	0	0	0	15	62,5	9	37,5	0	0

Graf 7: Raba jezikov z različnimi sogovorci (Števanovci, N = 24)

Situacija glede rabe jezika je na Gornjem Seniku podobna kot v Števanovcih. Tudi tukaj lahko govorimo o prevladi madžarskega jezika. Iz odgovorov anketirancev lahko razberemo, da se le slaba petina sporazumeva z brati in sestrami ter z babico po mamini strani samo v slovenščini. V primerjavi s Števanovci pa se več anketirancev sporazumeva z družinskimi člani (z mamom, brati ali sestrami, babico po mamini strani) deloma v slovenščini in deloma v madžarščini. Slovenščina v javnem življenju nima

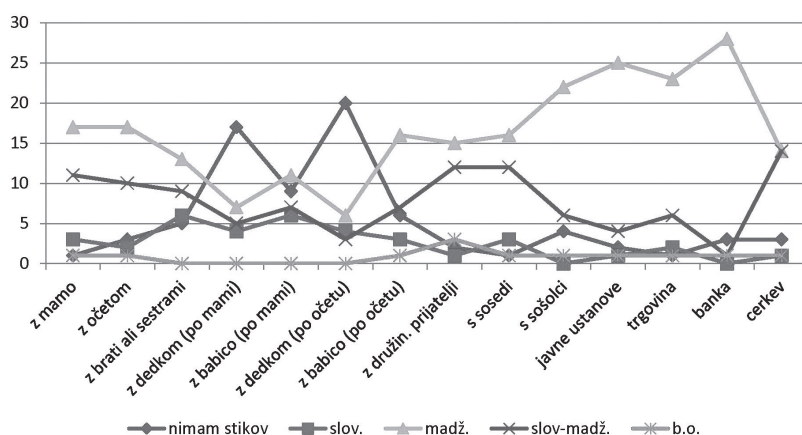
veljave, madžarski jezik jo je izpodrinil iz javnega življenja, le slaba petina pa je odgovorila, da v trgovini uporablja oba jezika (slovenskega in madžarskega). Kar zadeva rabo jezika v cerkvi, v primerjavi s Števanovci ugotavljamo, da je na Gornjem Seniku za 20 % manj takih, ki uporabljajo samo madžarščino.

Tabela 7: Odgovor anketirancev o rabi jezikov z različnimi sogovorci (Gornji Senik, N = 33)

	št.	nimam stikov		samo v slovenščini		samo v madžarščini		delno v slovenščini, delno v madžarščini		brez odgovora	
		št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
z mamo	33	1	3,0	3	9,1	17	51,5	11	33,3	1	3,0
z očetom	33	3	9,1	2	6,1	17	51,5	10	30,3	1	3,0
z brati ali sestrami	33	5	15,2	6	18,2	13	39,4	9	27,3	0	0
z dedkom (po mami)	33	17	51,5	4	12,1	7	21,2	5	15,2	0	0
z babico (po mami)	33	9	27,3	6	18,2	11	33,3	7	21,2	0	0
z dedkom (po očetu)	33	20	60,6	4	12,1	6	18,2	3	9,1	0	0
z babico (po očetu)	33	6	18,2	3	9,1	16	48,5	7	21,2	1	3,0
z družinskimi prijatelji	33	2	6,1	1	3,0	15	45,5	12	36,4	3	9
s sosedi	33	1	3,0	3	9,1	16	48,5	12	36,4	1	3,0
s sošolci	33	4	12,1	0	0	22	66,7	6	18,2	1	3,0
v javnih ustanovah	33	2	6,1	1	3,0	25	75,8	4	12,1	1	3,0
v trgovini	33	1	3,0	2	6,1	23	69,7	6	18,2	1	3,0
na banki	33	3	9,1	0	0	28	84,8	1	3,0	1	3,0
v cerkvi	33	3	9,1	1	3,0	14	42,4	14	42,4	1	3,0

212
213

Graf 8: Raba jezikov z različnimi sogovorci (Gornji Senik, N = 33)

3 Kako preusmeriti proces opuščanja jezika?

Opisali smo teorije in prikazali modele, ki obravnavajo parametre vitalnosti jezika in istočasno nakazujejo področja, ki so pomembna za obstoj jezika. Toda nobena izmed navedenih teorij, ki smo jih predstavili v zgornjih poglavjih, ne govori o tem, kaj je treba storiti, da bi se jezik začel uporabljati v vseh domenah, kako ga je mogoče revitalizirati. Pri tem moramo vsekakor izpostaviti sociolingvista Fishmana (1991), ki je v svojem delu postavil okvir dejanj, ki so usmerjena v zaustavitev opuščanja jezika. S svojim delom je zarisal konceptualni premik. Ni pomembno samo iskati vzrokov, ki vodijo v opuščanje jezika, temveč se je pomembno z dejstvi soočiti in sprejeti ukrepe, ki stanje spremenijo. Proces opuščanja poteka vedno v jezikovni situaciji, kjer obstaja jasna funkcionalna diferenciacija med dvema jezikoma. En jezik je v rabi v javnosti in ima položaj prestižnega jezika, drugi pa se uporablja v neformalnih medosebnih stikih, predvsem v ustni komunikaciji. Taka situacija je značilna za Porabje, kjer ima slovenski jezik oziroma porabščina položaj jezika, ki se uporablja predvsem v ustni komunikaciji.

Fishman (1991, 12) v svojem delu zavrača trditvi »prepozno je, ničesar se ne da več narediti« in »ni jezika, za katerega se ne da nič več narediti«. V svojem delu dokazuje, da je mogoče vedno nekaj storiti tudi za jezike, ki imajo malo govorcev in so še ti brez družbene moči. Seveda pa se uspeh ne more obravnavati ali pričakovati v absolutnem pomenu, temveč v funkcionalnem, kontekstualnem ali situacijskem pomenu, pa tudi postopoma – cilj je obravnavan vedno z dveh vidikov: takojšen nasproti dolgoročnemu.

Fishman je oblikoval lestvico, ki ima osem stopenj. Prednost njegove lestvice je v tem, da za vsako stopnjo nakazuje prioritete, ki jih je treba izvajati, da se proces opuščanja jezika preusmeri. Razumevanje položaja slovenskega jezika/porabščine v Porabju lahko umestimo v Fishmanove stopnje, zato jih tudi na kratko predstavljamo.

Značilnosti posameznih stopenj:

8. stopnja: maloštevilni govorci, večinoma starejši, ki nimajo nobenega, s katerim bi komunicirali, družbeno osamljeni;
7. stopnja: jezik, ki ga uporabljajo odrasli, redke jezikovne povezave z mlajšimi;
6. stopnja: zelo pomembna faza, jezik se prenaša iz generacije v generacijo, medgeneracijsko neformalno govorno sporazumevanje: dom – družina – soseščina;

5. stopnja: jezik govorijo v družini, šoli, v sosesčini prehaja iz ustnega v pisno komunikacijo. Status jezika se spreminja, dviguje. Večja možnost izražanja v kulturnem, političnem okolju;
4. stopnja: manjšinski jezik postane jezik celotne skupnosti, jezik obveznega izobraževanja. Če je manjšina demografsko in ekonomsko močna, preseže to stopnjo;
3. stopnja: v četrti stopnji je bila raba omejena (šola), jezik vstopa na področje nižjih delovnih mest na lokalnem nivoju. Če se ustvari močna ekonomska moč, jezik pridobiva na področju dela, govorijo ga tudi vodilni in presežena je lokalna raven rabe;
2. stopnja: raba manjšinskega jezika se razširi – ponujena je možnost, da se uporablja v vladnih ustanovah, medijih, zdravstvu, na sodišču;
1. stopnja: manjšinski jezik je jezik univerze, prisoten je na vseh ravneh javnega življenja, vzpostavljena je teritorialna dvojezičnost.

Stopnje niso stabilne in ni nujno, da je vsaka stopnja odvisna od predhodne stopnje. Fishman (1991) v istem delu izpostavlja, da vsaka stopnja zahteva obravnavanje in proučevanje ter povezavo s šesto stopnjo. Na nek način je ta stopnja najpomembnejša, je osnovna in oporna faza pri ohranjanju jezika. Medgeneracijski prenos – prenos jezika v družini na potomce je ključnega pomena za ohranjanje jezika. Brez tega prenosa težko rešimo jezik pred zamenjavo z drugim jezikom.

Prav slednje je bilo izhodišče v naši študiji, torej da se s postavitvijo ustrezne strategije sprejmejo ukrepi, ki bodo šesto stopnjo utrdili ter na ta način pripeli k ohranitvi in revitalizaciji porabščine/slovenskega jezika.

Tudi UNESCO je na osnovi Fishmanove lestvice oblikoval dejavnike jezikovne vitalnosti in ogroženosti.¹⁰ Med najpomembnejše dejavnike uvršča medgeneracijski prenos jezika (glej tabelo 8). Tabela smo uporabili, da smo okvirno ocenili stopnjo ogroženosti in raven vitalnosti v primeru slovenščine/porabščine. Obe postavki sta osnovi za oblikovanje strategij in načrtovanje dejavnosti oziroma aktivnosti.

V okviru študije (Munda Hirnök in Novak Lukanovič 2015) smo v letu 2014 opravili¹¹ tudi neformalne razgovore s posamezniki o rabi porabščine/slovenskega jezika v različnih domenah s ciljem, da bi lahko ocenili raven vitalnosti jezika in stopnjo ogroženosti. Analiza razgovorov je potrdila, da se v krogu družine vedno manj uporablja porabščina, da jo govori predvsem starejša generacija in da jo mladi zelo malo uporabljajo (je tudi ne znajo). Razgovori nam niso dali konkretnega odgovora, zakaj je tako, vsi so omenjali zgodovinske dogodke, travme, povezane s porabščino, ki so

jih doživljali njihovi starši ali stari starši. Vsi pa so bili mnenja, da je treba nekaj narediti, saj je porabščina (ne standardna slovenščina) njihova identiteta, njihova kultura, njihova zgodovina.

Tabela 8: Unescov dejavnik 1: Medgeneracijski prenos¹²

stopnja ogroženosti	raven vitalnosti	populacija govorcev
varen	5	jezik uporablja celotna populacija, vse generacije
ogrožen	4	jezik uporabljajo nekateri otroci v vseh domenah, vsi otroci pa samo v nekaterih domenah
razpadajoč	3	jezik uporablja generacija staršev, narašča s starostjo
izumirajoč	2	jezik uporablja generacija starih staršev
na robu izumrtja	1	jezik uporabljajo redki govorcev generacije prastarih staršev
mrtev	0	govorcev ni

4 Zaključek

Na osnovi empiričnih podatkov, terenskega opazovanja in neformalnih razgovorov s posamezniki iz različnih družbenih slojev lahko predvidevamo, da je za slovenski jezik/porabščino stopnja ogroženosti razpadajoča, raven vitalnosti pa 3. In prav ta ocena je ključna, da smo izvedli nekatere aktivnosti, s katerimi smo želeli prispevati k procesu ohranjanja jezika. Seveda pa so procesi, ki vplivajo na preusmeritev opuščanja jezika, dolgotrajni, večletni. Le sistematično, kontinuirano in dolgotrajno zagotavljanje različnih aktivnosti prinaša uspeh.

Tudi mi, tako kot Fishman (1991, 12) v svojem delu, zavračamo trditev »prepozno je, ničesar se ne da več narediti«. Prav tako smo prepričani, tako kot Fishman, da »ni jezika, za katerega se ne da nič več narediti«.

Opombe

- 1 Prispevek je rezultat projekta *Slovenski jezik v Porabju – vloga družine pri razvoju dvojezičnega otroka*, ki sta ga avtorici opravili za Urad Vlade za Slovence v zamejstvu in po svetu Republike Slovenije leta 2014.
- 2 A) Večletni (1991–2000), longitudinalni projekt *Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*, nosilka prof. dr. Albina Nečak Lük, Inštitut za

narodnostna vprašanja v Ljubljani (randomiziran vzorec, longitudinalno zastavljen, strukturiran vprašalnik).

B) Raziskava (2004–2006) *Percepcija jezikovne in kulturne raznolikosti v obmejnih mestih*, nosilka dr. Sonja Novak Lukanovič, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani (izbrane šole – učenci (14–15 let), starši, strukturiran vprašalnik, N = 347).

C) Raziskava *Narodnostno šolstvo v Porabju: dejansko stanje in perspektive* (2006), nosilka dr. Katalin Munda Hirnök, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani (osnovni šoli Števanovci, Gornji Senik – učenci (14–15 let), starši, učitelji, strukturiran vprašalnik, N = 57).

3 Glej op. 2.

4 Na podlagi primerjave s popisnimi podatki iz leta 1941 lahko ugotovimo, da se je leta 1949 za slovensko narodnost na Madžarskem izreklo 666 oseb, kar je za skoraj 70 % manj kot leta 1941. V Porabju in Železni županiji pa se je za slovensko narodno pripadnost odločilo le 36 oseb – na primer leta 1941 kar 1945 oseb. Glej: 1990. évi népszámlálás 20. Vas megye adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1992, 292–297.

5 Gre za medakademijski projekt med Madžarsko akademijo znanosti in Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Vodja: dr. I. Slavec Gradišnik. Sodelujoče ustanove: Inštitut za etnologijo, Raziskovalni center za humanistiko, Madžarska akademija znanosti, Budimpešta, Madžarska. Sodelavka z Inštituta za narodnostna vprašanja: dr. K. Munda Hirnök.

6 Rezultati raziskave (2004–2006) *Percepcija jezikovne in kulturne raznolikosti v obmejnih mestih*, nosilka dr. Sonja Novak Lukanovič, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani (izbrane šole – učenci (14–15 let), starši, strukturiran vprašalnik, N = 347).

216
217

7 Rezultati raziskave, navedene v opombi 2 – obmejna mesta ob slovensko-italijanski meji (Nova Gorica/Gorica), kjer je italijanska Gorica etnično mešana, zato se je izvajala raziskava tako v šoli z italijanskim učnim jezikom kot v šoli s slovenskim učnim jezikom, slovensko-avstrijski meji (Gornja Radgona/Bad Radkersburg), kjer kraja nista etnično mešana, in slovensko-madžarski meji (Lendava/Monošter), kjer sta oba kraja etnično mešana.

8 Osnovna šola v Števanovcih je imela v času izvedbe anketiranja narodnostni program razširjenega pouka materinščine, to je pet ur slovenščine tedensko, in pri 35 % predmetov delni dvojezični pouk. Pouk slovenskega jezika in književnosti s spoznavanjem slovenstva, ki se je izvajal štiri ure tedensko, so obiskovali vsi učenci.

9 Dvojezična osnovna šola Jožefa Košiča Gornji Senik je v šolskem letu 2005/2006 uvedla dvojezični program. Poleg petih ur slovenščine tedensko so se vsi predmeti poučevali delno dvojezično. Dvojezičnost so uvajali postopoma, začeli so v prvem razredu. Število učencev na omenjenih šolah je bilo majhno (v šolskem letu 2004/2005 je števanovsko osnovno šolo obiskovalo devetindvajset učencev, gornjeseniško pa šestdeset učencev).

10 Povzeto po: Unesco ad hoc Expert group on endangered languages, Language vitality and endangerment, <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf>.

11 Neformalni razgovori so predstavljali del terenskega dela v Porabju in so bili del projekta.

12 Glej op. 10.

Literatura in viri

1990. évi népszámlálás 20. Vas megye adatai. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1992, 292–297.
- Bourhis, R. Y., Giles, H., Rosenthal, D., 1981. Notes on the construction of a 'subjective vitality questionnaire' for ethnolinguistic groups. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 2, 2, 145–155.
- Cooper, R. L., Fishman, J. A., 1974. The study of language attitudes. *International Journal of the Sociology of Language* 3, 5–19.
- Fishman, J. A., 1991. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundation of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon.
- Gardner, R. C., 1985. *Social Psychology and Second Language Learning. The Role of Attitudes and Motivation*. Edward Arnold, London.
- Giles, H., Bourhis, R. Y., Taylor, D. M., 1977. Towards a theory of language in ethnic group relations. V: H. Giles (ur.) *Language, ethnicity and Intergroup Relations*. Academic Press, London, 307–348.
- Grin, F., Moring, T., 2002. *Support for Minority languages in Europe*. Final report. Brussels: European Commission Contract No 2000-1288/001 – 001 EDU –ML-ČEV, http://www.poliglott4.eu/docs/eu-policy-to-protect-and-promote-regional-and-minority-languages-support-report_en.pdf (11. 4. 2016).
- Hirnök, K., Kozár, M., 1986. Szlovének a városokban – Szentgotthárd. V: E. Eperjessy, A. Krupa (ur.) *Nemzetközi néprajzi Nemzetiségtudományi Konferencia előadásai 2*. Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya, Budapest–Békéscsaba, 487–493.
- Just, F., 2003. *Porabje. Besede iz Porabja, besede za Porabje*. Podjetje za promocijo kulture FRANC-FRANC, d. o. o., Murska Sobota.
- Kovács, A., 2011. A magyarországi szlovének a magyar–jugoszláv kapcsolatok tükrében. V: E. A. Sajti (ur.) *Magyarország és a Balkán a XX. században: tanulmányok*. JATEpress, Szeged, 65–79.
- Munda Hirnök, K., 1992. Vzroki in razvoj poljedelskega zaposlovanja med porabskimi Slovenci. *Razprave in gradivo* 26/27, 238–248.
- Munda Hirnök, K., 2010. Migrációs folyamatok a Rába-vidéki szlovének körében a 20. század második felében. V: L. Kupa (ur.) *Vándorló kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben: tanulmányok*. PTE és Bookmaster Kft., Pécs, 138–146.
- Munda Hirnök, K., 2013. Represija nad Slovenci v Porabju v času Rákosijevega režima (1948–1956). *Prispevki za novejšo zgodovino* 53, 1, 201–212.
- Munda Hirnök, K., Novak Lukanovič, S., 2015. *Slovenski jezik v Porabju – vloga družine pri razvoju dvojezičnega otroka: zaključno poročilo projekta*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Nagyné Sziklai, Á., 2002. A Vendvidék a Rákosi-korszakban. V: G. Gyarmati (ur.) *Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve, 2000–2001*. Történeti Hivatal, Budapest, 177–214.
- Nečák Lük, A., 1998. Jezik in etnična pripadnost v Porabju. V: A. Nečák Lük, B. Jesih (ur.) *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Izsledki projekta*

Inštituta za narodnostna vprašanja. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 231–252.

Perger, V., 2009. Vloga porabskega narečja pri ohranjanju narodnostne identitete v Porabju na Madžarskem. V: I. Novak Popov (ur.) *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*. 20. slovenski slavistični kongres: zbornik predavanj. Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 343–356.

UNESCO, 2003. Unesco ad hoc Expert group on endangered languages, Language vitality and endangerment, <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf> (18. 3. 2016).